

VERDRAAID VERLEDEN

JOOP BOELENS

Verdraaid verleden

DE ZWARTE BLADZIJDEN
UIT EEN FAMILIEALBUM

STERCK & DE VREESE

© 2024 Joop Boelens | uitgeverij Sterck & De Vreese

Omslagontwerp Hermen Grasman
Boekverzorging Elgraphic

ISBN 978 94 6471 225 4
NUR 684

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Sterck & De Vreese.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

Je leven is niet het leven dat je hebt geleefd, maar dat je herinnert en hoe je het je herinnert om het te kunnen vertellen.

GABRIEL GARCIA MÁRQUEZ

De waarheid is smerig en smoezelig en je vindt haar alleen in de opeenstapeling van stoffige en geknakte feiten in de kelders en riolen van de menselijke geest. Geschiedenis is wat mensen voor je proberen te verbergen, niet wat ze willen laten zien.

HILARY MANTEL, GECITEERD DOOR FEMKE DEEN IN

HAAR BIOGRAFIE VAN ANNA VAN SAKSEN

Ik draag dit boek op aan mijn goudeerlijke vader en aan Jos, mijn grote liefde.

Inhoud

Voorwoord	9
Wat voorafging: fascinatie, vragen	11
Grote Oorlog en naweeën	53
Congo en karakter	78
Rexisme en Pierre	93
Helden, verraders, slachtoffers	103
Buiten schot	209
Pierrette, intermezzo	266
Terug in Congo en Rwanda	284
Zuid-Afrika, het Eldorado	334
Butera	351
Duizend heuvels zonder vader	362
Een doodlopende weg naar een geboorte	398
Jean-Pierre et sa famille se portent bien	425
Nawoord en dank	429
Bronnen	435

Voorwoord

Ik had niet verwacht dat het jarenlange proces van onderzoek en schrijven zou leiden tot dit onthutsende verhaal. In mijn jeugd adoorde ik de hoofdpersonen en tot ver in mijn volwassenheid dacht ik dat zij zwegen over hun verleden omdat het te traumatisch was. Ik zou me niet hebben kunnen voorstellen dat er nog andere redenen waren voor hun stilte. Het verschil tussen wat ik als jongeman hoorde en wat ik jaren later allemaal nog zelf ontdekte wilde ik laten zien. Ik ben ervan overtuigd dat er in veel families verhalen doorgegeven worden die sterk ingekleurd zijn en de waarheid vertekend weergeven en dat dit vooral gebeurt om bepaalde zaken te verhullen.

In het eerste hoofdstuk ga ik terug naar wat er tijdens mijn jeugd door mijn familie in Nederland verteld werd over onze Belgische verwanten in Afrika: te weten vader Gustaave, moeder Mina en zoon Jean, een oom en tante van mijn moeder en hun zoon. De verhalen over wat zij allemaal hadden meegemaakt tijdens de wereldoorlogen in Europa, hun levens in Congo en Zuid-Afrika, hun brieven en enkele ontmoetingen met hen maakten indruk op de jongeman die ik was en prikkelden mijn nieuwsgierigheid, te meer daar ik opgroeide met de verhalen van mijn vader over het Jappenkamp. Mijn vader was altijd heel open en transparant en greep iedere gelegenheid aan om uitvoerig over zijn oorlogsverleden uit te weiden. Hij was precies even oud als hoofdpersoon Jean, de neef van mijn moeder, en toevallig werden zij beiden op dezelfde dag in 1942 gearresteerd, mijn vader op Ambon in Nederlands-Indië en Jean in Brussel. Beiden zaten tot het eind van de oorlog vast. Jean en zijn ouders spraken nooit over de Tweede Wereldoorlog.

Ik bezocht hen twee keer in Zuid-Afrika en bleef in contact met de weduwe Cécile aan de Kaap, de derde vrouw van Jean. Zij en haar stiefdochter Pierrette overleden beiden in 2022. Van het gezin was niemand meer over.

Het verhaal zelf bestrijkt de twintigste eeuw en loopt door tot in het heden. Het is het

resultaat van mijn onderzoek naar wat er werkelijk gebeurd is en naar alle naweën die daarvan het gevolg waren. Wat lag er verscholen achter alle half vertelde verhalen en verzwegen trauma's over de oorlog en andere periodes uit hun leven? Het beeld van onze verwanten in het buitenland zoals dat door de familie thuis in Nederland was doorgegeven bleek naarmate mijn onderzoek vorderde op heel veel punten niet te kloppen.

Gaandeweg moest ik mijn bakens verzetten en begreep ik dat hun zwijgen over bepaalde zaken voortkwam uit veel meer dan alleen hun lijden. Het moet voor hen bovendien vrij zinloos geleden hebben om na al die jaren zelfs maar een begin te maken met het vertellen van hun verhaal, zo pijnlijk was het.

Mijn aandrang om alles te onthullen was uiteindelijk sterker dan de ongemakkelijke gêne en de verdrietige teleurstelling, omdat alles wat er gebeurd was verder reikte dan de kring van mijn familie. De waarheid die zich als een olievlek langzaam prijs gaf, de toevalstreffers tijdens het onderzoek en de bijzondere zoektochten naar mensen die zich hen herinnerden geven het verhaal een autobiografische ondertoon.

Wat voorafging: fascinatie, vragen

De correspondentie van mijn moeder en wat er altijd werd verteld in de familie

Thuis lag er een Perzisch kleed op de grote eettafel. Er was ooit wat kaarsvet op terechtgekomen dat niet helemaal verwijderd was. Als kind pulkte ik wel eens aan dat harde plekje. Mijn vroegste herinnering dat ik aan die tafel zat terwijl mijn moeder weer eens een brief schreef aan haar tante in Afrika, moet rond 1960 liggen. Het blauwe luchtpostpapier en de enveloppen met de opdruk *par avion* of *by airmail* lagen heel mijn jeugd in de la van het theemeubel. Mama stak een sigaret op en begon te schrijven. *Lieve tante Mina*. In een mooi regelmatig handschrift schreef ze over de familienieuwtjes, het weer, onze stad Den Bosch, ook de geboorteplaats van Mina, over ons, haar kinderen, en over mijn vader Ben. Ze informeerde naar het wel en wee van haar tante en oom en van hun zoon Jean, de hoofdpersonen in dit verhaal.

Meer dan 40 jaar later was ik in Zuid-Afrika bij Cécile, de weduwe van Jean, een Française. Ze gaf me nog een paar brieven van mijn moeder aan haar schoonmoeder. Ik zie me nog zitten daar in die bungalow in het Zuid-Afrikaanse plaatsje Muizenberg aan zee. Een beetje ontroerd liet ik de enveloppen door mijn handen gaan. Als kind had ik ze naar de post gebracht en nu zag ik die brieven en het handschrift van mijn moeder terug, aan het andere eind van de wereld. Dat was een vreemde gewaarwording. Mijn oudtante Mina, haar Belgische man oom Gustave, hun zoon Jean en mama waren er allemaal niet meer.

Als ik haar brieven nu teruglees, realiseer ik me dat mijn moeder een zo positief mogelijk beeld van zichzelf en haar gezin probeerde te schetsen. Niet dat ze fantaseerde of loog, maar ze was vooral trots en wilde een beetje succesvol overkomen. Vervelende dingen werden niet bij de kern genoemd of slechts zijdelings vermeld. Zo schreef ze niet dat mijn vader door zijn ervaringen als krijgsgevangene van de Japanners in Nederlands-Indië een kampsyndroom had en dat er bij ons in huis veel spanningen waren, die vooral

in mijn puberteit gepaard gingen met grote ruzies en hard geschreeuw. Onze vader was tiranniek en driftig en kon, gelukkig meestal enkel verbaal, agressief zijn, met het schuim om de mond. Na heftig emotionele scènes probeerden wij als gezin steeds gewoon door te gaan. Het zakte wel weer, ook bij mijn vader, maar weg was het niet en na korte tijd kwam het in alle hevigheid terug. Nooit sprak mijn moeder daarover met de buitenwereld, ook niet met haar eigen moeder, broers of zussen. Ze deed alsof er niets aan de hand was. Wij groeiden op met de sporen van de oorlog.

Haar tante Mina schreef trouw terug. Die brieven bewaarde mijn moeder ook in het theemeubel. Na het overlijden van mama, 26 jaar geleden, vond ik nog een stapel. De aanhef was *Lieve Gina*, of *Lieve Gina, Ben en kinderen*. Mijn moeder heette Gien, tante Mina was de enige die haar Gina noemde. Tante Mina schreef zo'n beetje over dezelfde onderwerpen als mijn moeder. Af en toe blikte ze wel eens terug op haar leven in Congo of schreef ze over 'de zwarten' en de schermutselingen in het land door het apartheidsregime. Evenals mijn moeder hield Mina zich groot in haar brieven met die lieve vertrouwde toon. Toch moet ze over Jean en de Tweede Wereldoorlog gesproken of geschreven hebben, dat bleek uit enkele verhalen die mijn moeder doorgaf aan mij. Tussen de regels door zag mijn moeder het beeld van een rijke, succesvolle tante in het buitenland. Ze bewonderde haar vanwege haar heldhaftigheid, haar daadkracht en avontuurlijke geest, die haar naar het andere eind van de wereld gebracht had.

Voor tante Mina was die briefwisseling een verbinding met de familie in haar vaderland die zij miste.

Zestig jaar na mijn eerste herinnering aan mijn schrijvende moeder heb ik een veel genuanceerder beeld. In mijn jeugd moest ik het nog doen met de verhalen die mij verteld werden. Tante Mina heeft altijd geschreven; dat deed ze al tussen de twee wereldoorlogen toen ze nog in Congo woonde. Haar brieven aan haar broer en schoonzus, mijn grootouders, waren lang onderweg. Zij spraken meestal vol bewondering over tante Mina.

Vrijwel iedere zondag in de jaren zestig en zeventig kwamen wij als familie bij elkaar bij mijn grootmoeder, die toen al weduwe was. Groot was de bewondering voor tante Mina, de jongste zuster van mijn grootvader. In het gezin waar mijn moeder opgroeide was men toch al geneigd op te zien tegen andere mensen. Men dacht al gauw dat het een ander beter ging.

Eigenlijk was mijn moeder het derde kind. De eerste twee kinderen waren allebei eind 1923 in zes weken tijd aan hersenvliesontsteking overleden. Ze waren 2 en 3 jaar oud. Dat verdriet gaf mijn grootvader een zekere gelatenheid. Daarbij verdiende hij te weinig om zijn grote gezin te kunnen onderhouden. Soms moesten zijn welvarende broers en zussen bijspringen.

Als jonge jongen raakte ik geboeid door al die geweldige verhalen over mijn oudtante uit Afrika. Haar brieven aan mijn moeder las ik altijd en 's zondags bij oma werd vaak

over haar gesproken. Dit werd nog versterkt door de aanwezigheid van de oudste zus van Mina en mijn grootvader, tante Gonde. Zij en mijn grootmoeder waren de draagsters van de familiegeschiedenis. Tante Gonde kwam op zondag stevast op bezoek bij mijn grootmoeder, de weduwe van haar lieve broer Antoon. Gonde zat aan de grote tafel, keek vriendelijk en overheersend de kamer rond en genoot van de gezelligheid. Ze had een harde stem en sprak soms oud-Orthens dialect. Mijn grootmoeder liet een schaal met sneden krentenbrood met daarop roomboter rondgaan. Iemand schonk de koffie in. Tante Gonde vertelde de laatste nieuwtjes van tante Mina. De zussen schreven elkaar wekelijks. Mina vertrouwde haar alles toe. Het verre Afrika kwam zo binnen in de huiskamer van oma en bij ons. Men verheerlijkte Mina en tante Gonde wakkerde dat vuurtje aan. Wel werd gezegd dat Mina dominant was en geen makkelijk karakter had en oma was de enige die wel eens een woord van twijfel uitte. Ze zei dan op zijn Bosch' iets als: 'Geleufde gij 't allemaal?'; geloof jij het allemaal? We vonden dit jammer en haalden onze schouders op. Het waren bijgeluiden die afbreuk deden aan het mooie beeld.

Mina, Gonde en mijn grootvader Antoon kwamen uit Orthen, gemeente 's-Hertogenbosch, waar hun vader Piet Hendriks aannemer en caféhouder was. Daar kwam tijdens de Eerste Wereldoorlog een Belg een biertje drinken. Het was Gustave Scohier uit Charleroi. De tweede lettergreep van zijn achternaam moet uitgesproken worden zoals in het woord *cahier*. Was hij een Belgische vluchteling of was hij op dat moment nog steeds militair? In de huiskamer bij oma wist men het niet meer precies. In ieder geval was hij wel tweemaal slachtoffer geworden want hij had twee pensioenen! Eén van de Eerste en één van de Tweede Wereldoorlog. Zo werd het altijd verteld. Gustave en Mina kregen verkering en trouwden in 1918.

Mijn moeder vertelde trots dat haar oom Gustave ingenieur was en dat het jonge paar naar Congo vertrok, waar ze tot in de jaren dertig en opnieuw in de jaren vijftig woonden. Heel vaak werd verteld hoe bijdehand en kordaat Mina was, ze was bovendien een talenwonder! Binnen enkele maanden sprak ze vloeiend Frans, de taal van haar man. Zij en Gustave spraken altijd Frans met elkaar en met hun zonen. De mensen dachten zelfs dat ze een Parisienne was, zo mooi Frans sprak ze, aldus mijn moeder. Door haar verblijf in Engeland tijdens de Tweede Wereldoorlog en in Zuid-Afrika vanaf 1960 sprak ze ook nog vloeiend Engels. Ook beheerste ze Duits, Swahili en Afrikaans, net als Gustave trouwens.

Ze kregen twee zonen, Jean en Pierre. Pierre was zijn geweer aan het schoonmaken en hij had niet in de gaten dat er nog een kogel in zat. Het geweer ging af en Pierre was dood. Als dit verteld werd, hoorde ik in mijn levendige fantasie op de achtergrond de leeuwen brullen in Congo. Ik zag een schuurtje omzoomd door palmbomen met daarin Pierre die bezweet door de drukkende warmte zijn geweer aan het schoonmaken was. Hij keek nog eens goed in de loop, blies erin, spande de trekker om te zien of die nog doorsmeerd moest worden, en knalde zichzelf per ongeluk neer. Dit beeld heb ik zo jarenlang

als waarheid bij me gehouden. Tijdens mijn onderzoek ontdekte ik echter dat het dodelijk ongeluk in 1939 in Brussel gebeurd was.

Hoezeer ze Mina ook bewonderde, mijn grootmoeder had een hekel aan Gustave, al vanaf het eerste moment dat ze hem ontmoette. Als tante Gonde over hun zwager Gustave begon, stak oma haar gebalde vuist omhoog en riep: 'Hij is een akelig ventje!' Wat ze hem precies verweet werd er niet bij verteld. Zij moet meer geweten hebben. Het huwelijk van Mina en Gustave heeft overigens maar liefst 67 jaar geduurd.

Er werd altijd benadrukt dat ze zoveel hadden meegemaakt tijdens de Tweede Wereldoorlog. Mijn moeder vertelde vaak dat haar tante Mina leidster van het Belgische Rode Kruis was geweest in Cardiff. Gustave en Jean waren oorlogshelden. Gustave had zelfs in Dachau gevangen gezeten en ook Jean had jaren in Duitse gevangnissen doorgebracht. Wat er precies gebeurd was, niemand wist het te vertellen.

Jean was onvoorwaardelijk de lieveling van mijn moeder en haar vijf zusters. Hij was hun neef, maar het leek wel alsof ze allemaal een beetje verliefd op hem waren. Ze adreerden hem als een idool. Mijn moeder herinnerde zich hoe hij in het voorjaar van 1950 vlak voor zijn vertrek naar Afrika in een open sportauto met zijn vrouw uit Brussel kwam gereden naar het café van zijn grootouders in Orthen, dat inmiddels overgenomen was door tante Gonde. Een groep familieleden stond daar al te wachten voor café *De Kup* en de rest van Orthen was ook uitgelopen om de auto te zien en het flamboyante stel dat eruit stapte. 'Het waren net filmsterren,' zei mijn moeder. Jean, slank, mooi, met donker haar, bruine ogen, sportief, en Susanne, een Belgische in een strakke kokerrok, met pumps en rode lippen, een perfect figuur. Met open mond stonden de dorpingen te kijken. Mijn vader was daar ook bij geweest. Hij wist het zich te herinneren. Ik hoorde uit al die verhalen hoe intelligent Jean was en hoeveel talen hij sprak. Ja, hij had zelfs klassieke talen gestudeerd. Hij was een oorlogsheld, een gevierd en gedecoreerd verzetsman, die heel erg veel had meegemaakt. In Zuid-Afrika had hij vervolgens een schitterende carrière bij de Franstalige radio. Die uitzendingen van Jean werden beluisterd in alle Franstalige landen van het Afrikaanse continent. Ik begreep overigens helemaal niet hoe er in Zuid-Afrika Franstalige radio kon zijn.

Regelmatig viel binnen de familiekring ook de naam Pierrette, de enige dochter van Jean, vernoemd naar zijn overleden broer Pierre. Oma, tante Gonde, mijn moeder en haar oudere nichten zeiden altijd dat zij een 'aangenomen kind' was van tante Mina. Ze was gehandicapt en ook geestelijk zou ze niet helemaal in orde zijn. Zij beschouwde Jean gewoon als haar vader en Gustave en Mina als haar grootouders. Ik herinner me dat ik het vreemd vond dat Mina haar aangenomen had. Hoezo 'aangenomen', was ze dan soms geadopteerd? Niemand wist er het fijne van. Er werd ook altijd geheimzinnig gedaan over 'de echte vader' van Pierrette. Dat zou een hooggeplaatst persoon uit de Belgische samenleving zijn geweest. Maar een naam werd nooit genoemd. Achternicht Hanneke had wel eens gehoord dat het iemand van de koninklijke familie was. Soms was er

Pierrette Scohier, communieprentje,
's-Hertogenbosch, mei 1960

sprake van een 'hoge' politicus. 'Het was een rechter,' zei mijn oma tegen mij, en met haar hand naast haar mond voegde ze er fluisterend aan toe dat die een jonge vrouw bezwan-gerd had. Een halve eeuw later zou ik op zoek gaan naar de waarheid.

Ook werd altijd gememoreerd dat Mina in 1959 met Pierrette vanuit Congo naar Den Bosch gekomen was. Ze bleven een jaar en woonden bij tante Gonde. In Nederland waren betere medische voorzieningen en Pierrette moest orthopedische operaties en behandelingen ondergaan.

Pierrette deed haar Eerste Heilige Communie in Den Bosch. Wij had-

den thuis het communieprentje. Het lag in een la waar we af en toe iets uit pakten of in terug legden. Altijd lag dat prentje daar. Het was zonde om het weg te gooien, dus we lieten het maar liggen. Ik heb het nog. Aan de achterzijde staat: *Ter blijde herinnering aan de Eerste Heilige Communie van Pierrette Scohier, 's-Hertogenbosch, in de Sacramentskerk, 26 mei 1960.* Op de voorzijde prijkt een foto van het trotse meisje in een wit jurkje met tasje en bijpassende handschoentjes. Heel mijn jeugd heb ik dat prentje in die la zien liggen. Ze was al tien, terwijl in die tijd iedereen op zes- of zevenjarige leeftijd Communie deed. Het had iets buitenproportioneels om zo'n groot meisje nog zo lief te zien lachen, uitgedost als communicantje.

Op een zondag, ergens in de tweede helft van de jaren zestig, zat tante Gonde weer eens aan de grote tafel bij oma. Er was een brief gekomen van haar zus Mina uit Zuid-Afrika. Ze had hem meegebracht. Jean had een nieuwe vriendin en was van plan voor de derde keer te gaan trouwen. Van Susanne was hij in de jaren vijftig al gescheiden. Pierrette bleef toen bij hem. Daarna zou hij nog een Ierse gehad hebben, of was het een Griekse? Tante Mina en Jean, hun band was ongenaakbaar en intens; in de ogen van Mina was geen enkele vrouw voor haar zoon goed genoeg. Zo werd altijd over hen gesproken. De nieuwe vrouw heette Cécile, een Française. Ze had kind noch kraai, was nog vrijgezel en 43 jaar oud. Tot dan toe was ze officier geweest in het Franse leger. Tante Mi-